

A HAZAI URBÁNUS TÉRSÉGEK ÉS A REKREÁCIÓS TEREK ÖSSZEFÜGGÉSEI

HEGEDŰS Veronika

Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola
7624, Pécs Ifjúság útja 6., e-mail: hegevera@freemail.hu

Kulcsszavak: rekreáció, urbanizáció, urbánus terek, idegenforgalmi terek, rekreációs terek

Összefoglalás: A magyarországi urbánus tereket a bennük lejátszódó sajátos földrajzi folyamatok határozzák meg, jelentős területi eltéréseket eredményezve. A sajátosságok egyaránt adódnak a településszerkezet – történelem során bekövetkezett – változásaiból, a gazdasági, infrastrukturális és környezeti adottságokból és a társadalmi jellemvonásokból. Az urbánus terekben ezek a tényezők a „modernizált” életkörülmények kiteljesedését eredményezték. Ennek a folyamatnak a rekreációs terek és tevékenységek egyre fontosabb elemét képezik. Az urbánus terek területi különbségeihez igazodva a szabadidős terek megjelenési formái is jelentős eltéréseket mutatnak. A Dunántúlon és Észak-Magyarország területén, ahol jellemző a kis- és középvárosok dominanciája, inkább a település környéki aktív terek (települések közigazgatási határain kívüli terek) szerepe hangsúlyozható (pl.: Miskolc-Mályi, Sopron-Fertőrákos). Itt a rekreációs tevékenységek motivációját főként a természeti vonzerők képezik. Az Alföld térségében – ahol a nagyvárosok nagyobb szerephez jutnak – inkább a települések közigazgatási területein belül alakulnak ki a rekreációs zónák (pl.: Debrecen-Nagyerdő). Itt a motiváció oldaláról a kulturális- és speciális adottságok nagyobb szerephez jutnak. Természetesen ezeken a területeken nem hagyhatók figyelmen kívül a településföldrajzi sajátosságokból adódó rekreációs zónák (pl.: Nyíregyháza környéki bokortanyák) sem, ahol a természeti vonzerők motiváló szerepe erőteljesebben érvényesül. Az Alföld speciális jelenségei jórészt az egykori mezővárosi fejlődéssel magyarázhatók, amely folyamatok teljesen más irányba terelték annak urbanizációját. Az eltérő fejlődési pályához a helyi társadalom rekreációs igényei is igazodnak. Ezt bizonyítja a „második otthonok” és a hobbi tanyák dominanciája az említett területen.

Bevezetés

A magyar településhálózat átalakulását a koncentrációs folyamatok mellett egyre erősödő dezurbanizációs jelenségek is jellemzik. Ezek különböző típusú urbánus terek kialakulásához vezetettek, amely terekben a helyi társadalom rekreációs igényeit kielégítő funkciók hangsúlyos szerepet kapnak.

A tanulmány egyik fő célja az elméleti alapfogalmak és összefüggések tisztázása, integrálása, ebből kiindulva Magyarország tértípusainak különböző szempontok szerint történő elhatárolása. A korábbi, főként idegenforgalmi térfelosztáson túlmenően a tanulmány a rekreációs jelenségeket és tereket az urbanizációs folyamatok rendszerében értelmezi.

A területi vizsgálatok elengedhetetlen feltétele a rendelkezésre álló statisztikai adatbázisok vonatkozó eredményeinek feldolgozása. Vizsgálataim során következetesen a KSH adatállományára támaszkodtam. A felhasznált adatokkal, véleményem szerint alátámasztható a vizsgált összefüggésrendszer.

A témával foglalkozó tudományterületek közül a szociológia, valamint a földrajz, mint tértudomány említésre méltó. A szociológia főként a téma társadalmi oldalának vizsgálatával foglalkozik, míg a földrajz tudománya lehetőséget ad térbeli tipizálásra. Ezt szem előtt tartva elemeztem a rendelkezésre álló külföldi – RUPPERT és MAIER

(1970), RUPPERT és SCHAFFER (1969), RUPPERT (1975), GRÄF (1981), CAPOT REY (1947), KIEMSTEDT (1967) – és hazai – MARTONNÉ E. K.(1992), KRAFTNÉ (1993) és CSORDÁS (1993) irodalmakat – a saját tapasztalatok mellett.

Anyag és módszer

A jelen tanulmány egy kiterjedt kutatás részét képezi, mely a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének Turizmus Tanszékén zajlik. A felmérés célja, hogy feltérképezze a magyarországi urbánus térségeket, továbbá hogy ezeket tipizálja rekreációs funkcióik függvényében.

A kutatás első lépéseként a rendelkezésemre álló hazai és külföldi irodalmak alapján a fogalmi összefüggéseket vizsgáltam, illetve a Magyarországon jellemző területi-települési folyamatokat. Ezt követően tértem rá a konkrétumok elemzésére.

A munkám során a KSH Területi Számjelrendszerében (2003) szereplő településekből azokat válogattam ki, amelyek beleilleszthetők a Statisztikai Hivatal által használt urbanizációs hierarchiába. Az egyes csoportokat térképen ábrázolva, kirajzolódta a hazai urbánus térségek (1. ábra). A hierarchiába besorolt települések mindegyike esetén feltételeztem valamilyen szintű rekreációs funkciót (ez alapvető emberi szükséglet), amelyek az idegenforgalomhoz hasonló vonzerőkre épülnek (természeti-, kulturális- és speciális). Ezen tényezők települési szintű felmérése vonzerőleltár formájában (MAGYAR TURIZMUS ZRT. 1997) rendelkezésemre állt. Következő lépésként az urbánus terekbe tartozó települések listáját összevettem a Vonzerőleltárban megjelölt települési adottságokkal, továbbá idegenforgalmi statisztikákkal és ezekből igyekeztem következtetéseket levonni, illetőleg a rekreációs tevékenységre jellemző területi sajátosságokat megállapítani.

Az urbanizáció és a rekreáció elméleti összefüggései

Az urbanizáció korunk jelensége, ami egyaránt jelenti a városiasodás és a város növekedés folyamatát (ENYEDI 1996). Ennek az átfogó társadalmi és gazdasági folyamatnak – melynek során átalakulnak a lakossági szokások és életkörülmények – a szinterei a települések.

A településeket különbözőképpen definiálhatjuk, ahogy tette ezt MENDÖL (1963), BELUSZKY (1999) és TÓTH (1988) is. A részletes definíciók megadása nélkül is megállapítható, hogy a fogalommagyarázatok a társadalmi, a gazdasági, infrastrukturális és környezeti adottságokat egy komplex egész elemiként értelmezik (BECSEI 1999).

Az urbanizációs folyamat térben és időben nem tekinthető állandósult folyamatnak, az állandó változásoknak köszönhetően a települések között sokirányú és szoros kapcsolatrendszer alakul ki. Ezzel magyarázható, hogy a településhálózaton belül létrejönnek sajátos urbanizációs szintek, melyekben a városok térszervező szerepe megkérdőjelezhetetlen. Az urbánus terek között kialakuló hierarchia legmagasabb fokán a konurbációk állnak, melyekre Magyarországon nem találunk példát. Ezt az agglomerációk követik (4 darab, összesen 143 településsel), majd az agglomerálódó térségek (szintén 4 darab 115 településsel) és legvégül a nagyvárosi település-együttesek (13 darab 116 településsel) (KSH 2003).

1. táblázat Magyarország urbánus tereinek tipizálása (KSH adatai alapján)
 Table 1. Classification of Hungary's urbanised areas (based on CSO data)

Urbánus terek Magyarországon	Előfordulásuk száma	Az urbánus terekbe tartozó települések száma és típusa			
		Település összesen	Város	Nagyközség	Község
Konurbáció	–	–	–	–	–
Agglomeráció	4	143	28	23	92
Agglomerálódó térség	4	115	15	6	94
Nagyvárosi település-együttes	13	116	25	8	83

A rekreáció a „klasszikusan” értelmezett idegenforgalom helyett, döntően a helyben lakók igényeit kielégítő, a település arculatát és identitását építő folyamat. Fogalmába beleértjük a szellemi és fizikai teljesítőképesség újratermelését szolgáló valamennyi tevékenységet, a szabadidő eltöltésének módját, melynek ellátása a gazdaság valamely szegmensén keresztül történik. A rekreáció nem csupán a passzív, vagyis a szolgáltatások igénybevételét és ismeretek befogadását jelenti, hanem az aktív ön- és közművelődés folyamatát is (A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ REKREÁCIÓ STRUKTÚRATERVE 2002).

A szabadidő-eltöltés gazdasági és infrastrukturális háttérének megteremtése és működtetése a versenyképesség egyértelmű összetevője, ugyanakkor mindezek táji, ökológiai és természeti adottságokkal történő összehangolása elengedhetetlen. A rekreáció fogalmának sajátossága tehát, hogy a táj, a környezet, az infrastruktúra és a gazdaság kontextusában kell értelmezni (A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ REKREÁCIÓ STRUKTÚRATERVE 2002). A rekreáció egy összetett több tényezős „rendszer”, melynek legfőbb elemei a szabadidő, az emberi szükséglet, a motiváció, a megvalósuláshoz szükséges fizikai tér és az igényeket kielégítő kínálat.

Eredmények és értékelés

Területi-települési folyamatok és térszerkezeti adottságok

A 20. században főként a II. világháborút követően végbement társadalmi-gazdasági fejlődés eredményeként felgyorsult a városok fejlődése és átalakulása. Az 1960–70-es években a településpolitika és a területfejlesztés kiemelt feladatának tekintette a nagyvárosi hálózat és a megyeszékhelyek központi költségvetési támogatásokon keresztüli fejlesztését. Ennek köszönhetően a főváros, a vidéki nagyvárosok és a megyeszékhelyek körül különböző földrajzi kiterjedésű és a gazdasági aktivitású, egymással funkcionális kapcsolatban élő település-együttesek, urbánus terek alakultak.

Az ország térszerkezete differenciált, a markáns eltérések a területileg eltérő természeti adottságokkal, településtörténeti-, társadalmi és gazdasági okokkal magyarázhatók.

Településhálózatunk problémás elemi között egyaránt említhetjük az aprófalvas és a városiasodott területeket. Az előbbi főként a Dunántúltra, valamint Észak-Magyarországra

jellemző, az utóbbi az ország teljes területén megjelenik. Városállományunk legfőbb problémája a főváros túlsúlya, a nagyvárosok (100 ezer fő feletti települések) hiánya és aránytalan elhelyezkedése (hangsúlyosabban jelennek meg az Alföldön), valamint a közép- és kisvárosi (50–100 ezer fő, 5–50 ezer fő) hálózat dominanciája, ami döntően a Dunántúlra jellemző (www.kkdsz.hu). Az említett térszerkezeti tényezők meghatározzák az urbánus terek területi elhelyezkedését (KŐSZEGFALVY 2004).

Magyarország urbánus tereinek meghatározása

Magyarország legnagyobb városiasodott térsége Budapest, illetve a budapesti agglomeráció. Társadalmi, gazdasági, infrastrukturális adottságait illetően többszörös centrum-térségként funkcionál. Hozzá viszonyítva az ország egész területe „vidéki térségként” definiálható (CSATÁRI 2004).

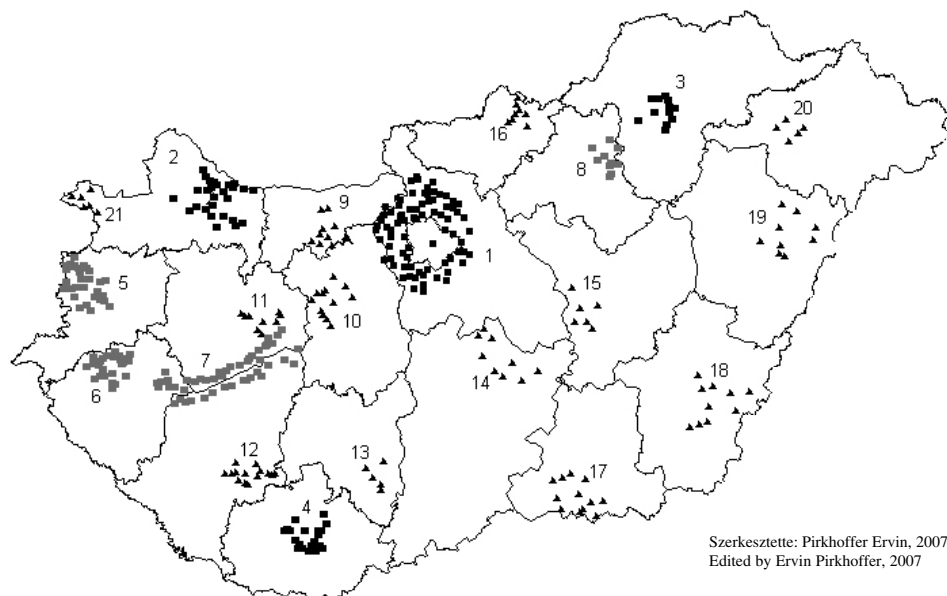
A budapesti agglomeráció mellett az ország legnagyobb városi térségei a nagyvárosok körül fejlődtek ki. Az előzőekben már említettek alapján nagyvárosok a százezer fő feletti települések. Magyarországon ebbe a kategóriába sorolható városok: Pécs, Székesfehérvár, Győr, Kecskemét, Nyíregyháza, Szeged, Debrecen, Miskolc. A nagyvárosaink köré szerveződő urbánus térségek sajátos települési viszonyaiknak, földrajzi elhelyezkedésüknek köszönhetően különböző települési csoportokba szerveződhetnek (agglomeráció, agglomerálódó térség, nagyvárosi település-együttes) (KŐSZEGFALVY 2004).

Az agglomerációba tömörülő települések Miskolc, Pécs és Győr központtal jöttek létre. Agglomerálódó térség hazánkban Zalaegerszeg, Szombathely, Eger és a Balaton vonzásában alakult ki. Zalaegerszeg esetében egy középváros köré szerveződött agglomerálódó térségről beszélhetünk, ami a város közvetlen földrajzi vonzásában elhelyezkedő, sűrű településszerkezetnek köszönheti létrejöttét. Sajátos vonással rendelkezik a szombathelyi urbánus tér, ami a településszerkezet kétpólusú jellegéből adódik. Központi szerepet tölt be Szombathely, illetve másodlagos centrum Kőszeg. Az egri térségbe mindösszesen 10 (KSH 2003) település sorolható be, azonban a települések közötti egyre elmélyülő kapcsolatrendszernek köszönheti agglomerálódó jellegét (KŐSZEGFALVY 2004).

A Balaton térsége sajátos részben urbánus, részben rurális területnek tekinthető. Napjainkban 41 település, 10 város és 31 község, nagyközség (KSH 2003) sorolható ide. Létrejöttét egyrészt az idegenforgalmi és rekreációs funkcióinak köszönheti, továbbá csomópont szerepe van az ország északi és déli területeit összekötő infrastrukturális hálózatokban.

Hazánk urbánus térségei az agglomerációkon és az agglomerálódó tereken kívül városi település-együttesek, amelyek Békéscsaba, Debrecen, Nyíregyháza, Kecskemét, Szeged, Szolnok, Sopron, Tatabánya, Székesfehérvár, Veszprém, Szekszárd, Kaposvár és Salgótarján vonzásában szerveződtek (KSH 2003). Közülük Debrecen, Kecskemét, Szeged, Nyíregyháza és Székesfehérvár nagyvárosi kategóriájú települések. A fennmaradó települések középvárosok (KŐSZEGFALVY 2004) (1. ábra).

Mind a budapesti, mind pedig a „vidéki” urbánus tereket a bennük lejátszódó sajátos földrajzi folyamatok határozzák meg. Ezek a táj védelme, az erőforrások kihasználása (pl.: víz, rekreációs források), lakó- és foglalkoztatási funkciók, illetve a „modernizált” életkörülményekkel jellemezhető tényezők (második otthon- és üdülő funkciók) kiteljesedéséig vezetnek (CSATÁRI 2004).



1. ábra Magyarország urbánus térségei (KSH 2003)

1. Budapesti agglomeráció 2. Győri agglomeráció 3. Miskolci agglomeráció 4. Pécsi agglomeráció
5. Szombathelyi agglomerálódó térség 6. Zalaegerszegi agglomerálódó térség 7. Balatoni agglomerálódó térség 8. Egri agglomerálódó térség 9. Tatabányai település-együttes 10. Székesfehérvári település-együttes
11. Veszprémi település-együttes 12. Kaposvári település-együttes 13. Szekszárdi település-együttes
14. Kecskeméti település-együttes 15. Szolnoki település-együttes 16. Salgótarjáni település-együttes
17. Szegedi település-együttes 18. Békéscsabai település-együttes 19. Debreceni település-együttes
20. Nyíregyházi település-együttes 21. Soproni település-együttes

Figure 1. Urbanised spaces in Hungary (KSH 2003)

1. Agglomeration of Budapest 2. Agglomeration of Győr 3. Agglomeration of Miskolc
4. Agglomeration of Pécs 5. Agglomeration generating area of Szombathely 6. Agglomeration generating area of Zalaegerszeg 7. Agglomeration generating area of Balaton 8. Agglomeration generating area of Eger 9. Settlement group of Tatabánya 10. Settlement group of Székesfehérvár 11. Settlement group of Veszprém 12. Settlement group of Kaposvár 13. Settlement group of Szekszárd
14. Settlement group of Kecskemét 15. Settlement group of Szolnok 16. Settlement group of Salgótarján
17. Settlement group of Szeged 18. Settlement group of Békéscsaba 19. Settlement group of Debrecen
20. Settlement group of Nyíregyház 21. Settlement group of Sopron

Rekreációs terek lehatárolása

A rekreációs terek meghatározása során szükségszerű azok tudományági és területi-települési alapon történő vizsgálata egyaránt.

Az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek első felében az urbanizációs folyamatok felerősödése (tömeges városba költözések), a szabadidő növekedése (öt napos munkahét általánossá válása) együtt járt a lakosság életszínvonalának emelkedésével, megteremtve a lehetőséget a társadalom számára, hogy mind nagyobb arányban vegyenek részt a belföldi, valamint a külföldi idegenforgalomban. Ehhez igazodva a hazai idegenforgalom is jelentős minőségi átalakulásokon esett át (OTK 1971, szálloda-építések stb.) (AUBERT 2007).

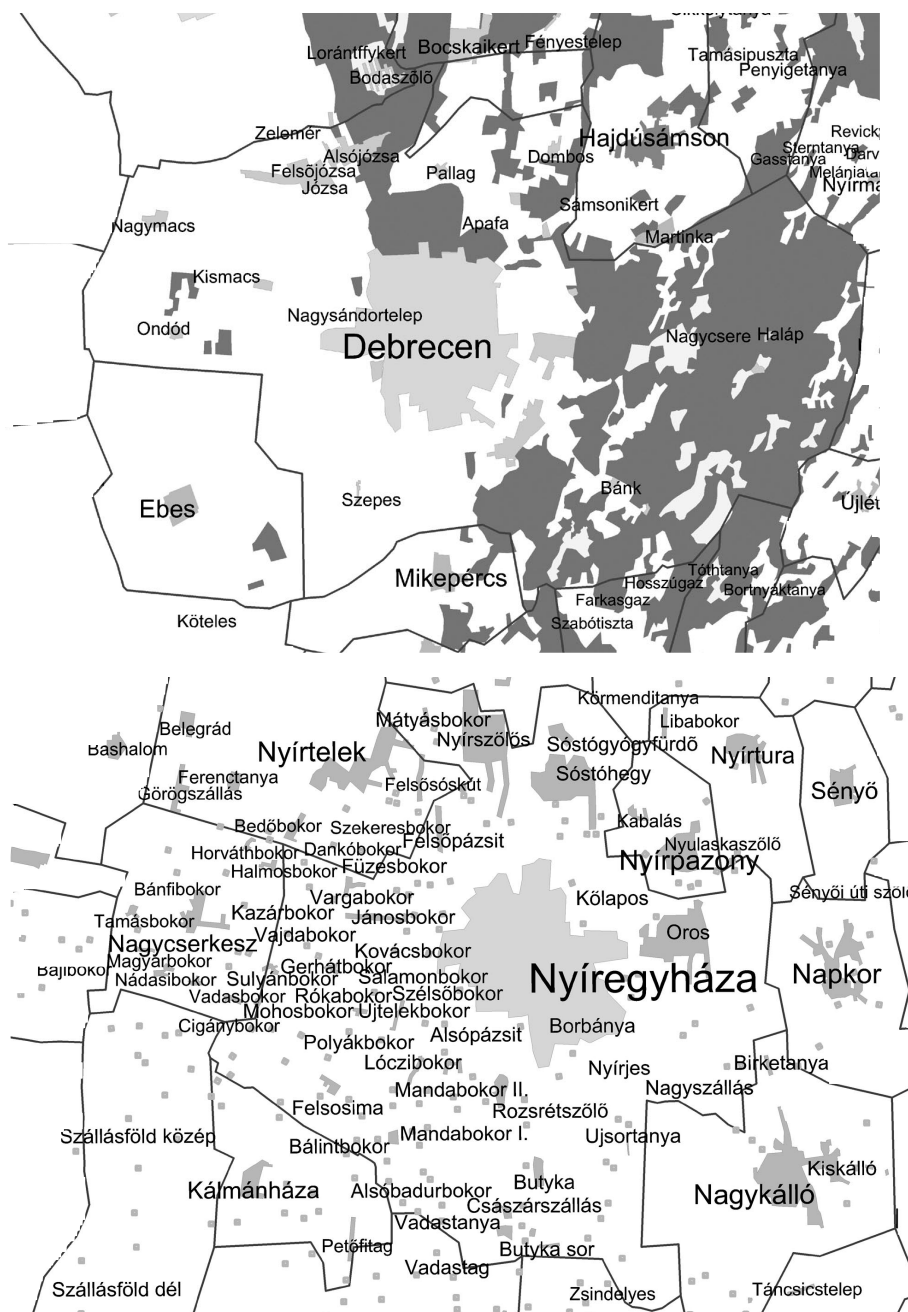
Az 1980-as évek gazdasági-recessziója és annak következményei ellenkező irányúra változtatták a folyamatot. A szabadidő eltöltésének igénye azonban továbbra is társadalmi szükséglet maradt (a társadalomban tudatosult az egészséges életmód, valamint az aktív pihenés iránti vágy). Ekkor kapott mind nagyobb szerepet a rekreáció (hétvégi pihenés, kirándulás stb.), hiszen a meglévő idegenforgalmilag frekvenciált térségek nem tudták lefedni az átformálódott igényeket. Szükségszerűvé vált a kínálat közelítése a kereslethez, a városi és a városkörnyéki rekreációs terek kialakítása.

Az említett folyamatok eredménye volt a városkörnyéki magántelkes zónák (zártkertek, hétvégi üdülőtelepek) bővülése, valamint a kiemelt idegenforgalmi körzetek tehermentesítése a rekreációs terek kiépítésével (KRAFTNÉ 1993).

Hazánk településszerkezete, valamint az urbánus terekben lejátszódó sajátos földrajzi folyamatok (CSATÁRI 2004) indokoltá teszik a szabadidős terek több szempontú lehatárolását.

Elsőként érdemes a rekreációs tereket közigazgatási határokhoz való viszonya alapján vizsgálni. A települési rekreációs zónák (2. ábra) a települések közigazgatási határain belül jönnek létre (KRAFTNÉ 1993), így területi kiterjedésük korlátozott. Funkcióik alapján lehetnek épített rekreációs létesítmények (pláza, bevásárlóközpont, színház, mozi uszoda, sportkomplexum, kiállító terem stb.), mezőgazdasági termelőegységek (háztáji kertek) és közhasznú zöldterületek (parkok, sétányok stb.) (pl.: Sopron-Lővérek; Kaposvár-Deseda; Debrecen-Nagyerdő; Erdős puszták; Szombathely-Kámoni arborétum; Budapest-Citadella, Vár, Városliget; Nyíregyháza-Sóstó, bokortanyák; Miskolc-Lillafüred). Településhálózati sajátosságoknak köszönhetően főként a fejlett (dinamikusan fejlődő) nagyvárosokra jellemzőek (pl.: főváros, alföldi nagyvárosok).

A településkörnyéki rekreációs zónák, aktív terek a települések közigazgatási területén kívül, vonzáskörzetében alakulnak ki (KRAFTNÉ 1993). Méretük alapján nagyobb kiterjedésűek lehetnek (pl.: természetvédelmi területek, parkerdők, arborétumok stb.). Funkcióik alapján szintén lehetnek épített létesítmények (várak templomok, kilátók stb.), mezőgazdasági termelőegységek (zártkertek), üdülő- és pihenőhelyek („második otthonok”, szabadidős lakások, hobby tanyák), valamint közhasznú zöldterületek (vízparti üdülőövezetek, erdők, tanösvények stb.), pl.: Pécs-Orfű, Abaliget; Kaposvár-Szena; Kaposújlak; Sopron-Fertőrákos, Nagycenk Balf; Szeged-Ópusztaszer; Budapest-Szentendre, Miskolc-Mályi. A településrendszer adottságaiból adódóan főként a Dunántúlon és Észak-Magyarországon dominánsak, ahol az aprófalvas és kisvárosias településszerkezetben a központi települések térszervező szerepe emelhető ki.



2. ábra Debrecen és Nyíregyháza közigazgatási határon belüli rekreációs terei (KOVÁCS G. szerk.)
Figure 2. Recreational areas of Debrecen and Nyíregyháza within the administrative border
(KOVÁCS, G ed.)



3. ábra Kaposvár és Sopron közigazgatási határon kívüli rekreációs terei (KOVÁCS G. szerk.)

Figure 3. Recreational areas of Kaposvár and Sopron outside of the administrative border (KOVÁCS, G ed.)

A rekreációs terek lehatárolását különböző tájértékelési módszerek segítségével is megtehetjük, sőt ennek szükségessége az urbanizációs folyamatok erősödése miatt indokolt. A gazdaságilag fejlett területeken a beépítettség jelentősen növekszik, párhuzamosan a művelés alól kivont területek nagyságával. A városiasodás következtében megváltozott a táj és az embere kapcsolata. Az egykori ember és természet munkakapcsolat leértékelődött. A rendelkezésre álló szabadidő jelentős részét a társadalom ma már főként rekreálódásra és üdülésre használja. Az ehhez szükséges terek kialakításában a csökkent termőértékű területek szerepe felértékelődött.

A szabadidős/üdülési alkalmazás során legalkalmasabbnak az eltérő természeti elemek találkozásának vonalait mondhatók. Megközelítésük általában jó, ugyanakkor klimatikus és környezeti változást is biztosítanak.

A szabadidős funkciók és terek meghatározása – tájértékelési módszerek szerint – több értékelési szempont alapján is lehetséges. KIEMSTEDT (1967) tipizálta a tereket és a tevékenységeket, azok terápiás értéke és a tevékenységhez szükséges anyagi ráfordítások mértéke alapján is.

2. táblázat Rekreációs terek tipizálása a rekreációs tevékenység terápiás értéke szerint, KIEMSTEDT (1967) alapján

Table 2. Classification of recreational areas based on the curative value of recreational activity, based on KIEMSTEDT (1967)

<i>Rekreációs tevékenységek terápiás érték szerint</i>	<i>Tevékenység</i>	<i>Hazai példák</i>
Dinamikus mozgással járó tevékenységek.	kirándulás, fürdőzés, túrázás, aktív sportok (hegymászás, korcsolya, golf), gazdálkodás hobby tanyákon	Órség, Szalajka-völgy, Zselic, Mecsek, Élményfürdők, Hencsei Golf Klub, Kecskemét környéki tanyarendszer
Dinamikus mozgással járó, kisebb energiaigényű tevékenységek.	kerékpározás, sétálás, természeti megfigyelések, csónakázás, evezés, lovaglás	Balaton part, Kányavári sziget, Természetvédelmi területek, Kaposvár-Deseda, Rába,
Statikus izomerő igényű tevékenységek.	síelés, sítúra	Északi-középhegység
Terápiás érték nélküli, közvetlen izommunkát igénylő tevékenységek.	napozás, kempingezés, horgászás	folyóink, tavaink partvidéke,
Terápiás érték nélküli, izommunkát közvetetten igénylő tevékenységek.	sportrendezvények látogatása, műemlékek megtekintése, színház, szabadtéri rendezvények, autózás, motorozás	történelmi és kulturális városaink

3. táblázat A rekreációs terek tipizálása a rekreációs tevékenységre fordított költségek alapján
(KIEMSTEDT 1967)

Table 3. Classification of recreational areas based on the costs of recreational activity,
(KIEMSTEDT 1967)

<i>Költségek</i>	<i>Tevékenységek</i>
Anyagi ráfordítás nélkül.	sétálás, kirándulás, szabadtéri fürdőzés, természetjárás
Csekély anyagi ráfordítással.	fesztiválok, szabadtéri rendezvények látogatása, második otthon használata, hobby tanyák használata
Egyszeri költségekkel.	kulturális programok, kerékpározás, korcsolyázás
Egyszeri ráfordítás mellett utóköltségekkel.	kempingezés, evezés
Jelentős anyagi ráfordítással.	horgászás, teniszezés, lovaglás, vitorlázás, golf

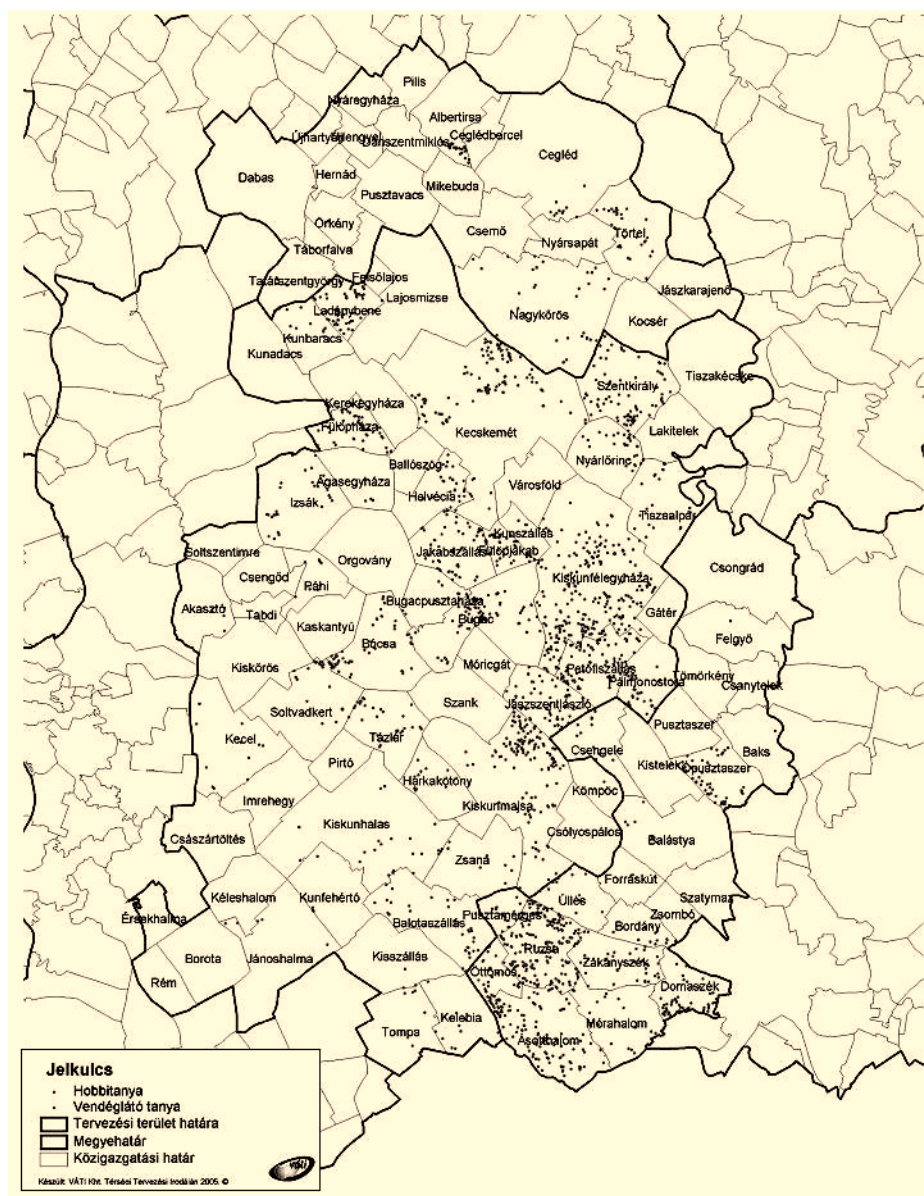
A különböző rekreációs terek kialakulását nem csupán a fentiekben már vizsgált gazdasági – fejlettségi tényezők befolyásolják, hanem az idegenforgalom számára nélkülözhetetlen vonzerők (kínálat) is. Ezek jelenléte területileg markáns eltéréseket mutat. Bár szubjektív jellege miatt a vonzerők felmérése nem hoz szignifikáns eredményeket, mégis szükséges azok meghatározása az ország egészére nézve.

A vonzerőleltárra (MAGYAR TURIZMUS ZRT. 1997) alapozott kínálati vizsgálat alapján a természeti adottságok kirajzolódó struktúrája egybevethető SOMOGYI (1987) megállapításaival, miszerint a vízpartok és a hegyvidéki területek lényegesen vonzóbb kínálatot biztosítanak az emberek számára. Vizsgálatom során a Balaton part, az Északi-középhegység, a Mecsek, a Kőszegi- és a Soproni-hegység, a Dunántúli-középhegység, Budapest, Debrecen, Nyíregyháza és Szeged természeti értékeit emelték ki a megkérdezettek. A természeti vonzerők vizsgálata során kell kitérni az Alföld területén sajátos tanyarendszerre, mint a térség rekreációs adottságára (CZENE és JÁVOR 2006).

A tanyás településforma az Alföldön jellemző „vidéki” településtípus. Főként a korábbi mezővárosokhoz kötődő, azok gazdasági és területfejlesztési jegyeit magukon viselő szórványok napjainkra nagy számban megszűntek vagy legalább is átalakultak. A tanyai lakosság száma drasztikusan lecsökkent (kb. negyedére), azonban a tanyák számának csökkenése lényegesen mérsékeltebb volt. Ez részben a tanyák funkcionális átalakulásával magyarázható. A tulajdonosok részben fenntartották az eredeti mezőgazdasági termelőegység jellegüket, másrészt fokozatosan jelentek meg bizonyos új funkciók (pl.: második otthon, üdülőtanya, hobby tanya) (4. ábra) (CSATÁRI 2000).

A vonzerőleltárban szereplő kulturális adottságok vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy azok területi elhelyezkedése és nagyságrendje egyrészt Magyarország történelmi múltjából eredő sajátosságokhoz (várak, kastélyok jelenléte, hagyományőrzés fontossága stb.), másrészt pedig a társadalmi igényekhez igazodik. Jelentős kulturális kínálat rajzolódott ki Győr, Eger, Szeged, Pécs, Veszprém, Szombathely, Kőszeg, Kaposvár és Budapest esetében.

A speciális adottságokon belül a gasztronómiai-, kulturális- és sportrendezvények, szakmai vásárok, fürdők, szabadidős- és kulturális intézmények valamint a helyi igények kielégítését célzó tematikus parkok (balatoni vitorlás versenyek, Balaton-átúszás, Mecsek



4. ábra Funcióváltást példázó homokháti tanyák, VÁTI Kht. (2005)

Figure 4. Farms of sandy areas demonstrating function change, Based on VÁTI Kht. (2005)

Rally, szombathelyi Savaria Táncverseny, Kaposmérő – Kassai Lovas-Íjász Egyesület, hencsei Golf Klub stb.) kínálati értékét figyeltem. Ennek alapján szintén kiemelkedett Budapest és a Balaton térsége. Pozitív értékelést kapott továbbá Szeged, Nyíregyháza, Eger, Szekszárd, Pécs, Szombathely, Zalaegerszeg, Székesfehérvár és Győr.

Az urbanizációs és rekreációs folyamatok mérlege

A magyarországi urbánus tereket a bennük lejátszódó sajátos földrajzi folyamatok határozzák meg, jelentős területi eltéréseket eredményezve. A sajátosságok egyaránt adódnak a településszerkezet – történelem során bekövetkezett – változásaiból, a gazdasági, infrastrukturális és környezeti adottságokból és a társadalmi jellemvonásokból. Az urbánus terekben ezek a tényezők a „modernizált” életkörülmények kiteljesedését eredményezték. Ennek a folyamatnak a rekreációs terek és tevékenységek egyre fontosabb elemét képezik.

Az urbanizációs folyamatok hatására egyre növekszik a városi beépítések, illetve a művelés alól kivont területek aránya, ez kedvező hatást gyakorolt a szabadidő eltöltésére alkalmas terek kialakulásában.

A városiasodottság területi különbségeihez igazodva a szabadidős terek megjelenési formái is jelentős eltéréseket mutatnak. A Dunántúlon és Észak-Magyarország területén, ahol jellemző a kis- és középvárosok dominanciája, illetve a településhálózat nagyobb sűrűsége, inkább a települések közigazgatási határain kívüli aktív terek szerepe hangsúlyozható. Ezekben a területeken a rekreációs tevékenységek motivációját főként a természeti és a speciális vonzerők képezik. A kis- és középvárosok belterületein kialakult rekreációs zónák inkább a fizikális szükségletek (vásárlás, sportolás) kielégítését és napi szabadidő eltöltését teszik lehetővé a helyi lakosság számára.

Az Alföld térségében – ahol a nagyvárosok nagyobb szerephez jutnak – inkább a települések közigazgatási területein belül alakulnak ki a rekreációs terek (Debrecen-Nagyerdő). Ez döntően az egykori mezővárosi fejlődéssel magyarázható, ami teljesen eltérő irányba terelte az Alföld urbanizációját. Ehhez a fejlődési pályához a helyi társadalom rekreációs igényei is igazodnak. A vonzerők tekintetében a kulturális és a speciális adottságok kapnak nagyobb hangsúlyt. A természeti adottságok közül a vizsgált területen kiemelt figyelmet érdemelnek a tanyák, mint az Alföld fejlődésének sajátos szórványképződményei. Napjainkra az egykori mezővárosok vonzásában kialakult – elsősorban mezőgazdasági tevékenységre specializálódott – tanyák jelentős funkcióváltáson mentek keresztül. Ezt bizonyítja a „második otthonok” és a hobbi tanyák dominanciája az említett területen. A homokháti szórványok esetében a tanyák kétharmadán visszaszorultak vagy teljesen megszűntek az elsődleges termelési funkciók. Helyükön hobbytanyák alakultak, amelyek a rekreációs funkciók erősödését jelzik.

A szabadidős terek tájértékelési szempontok szerinti felosztása során azt tapasztaljuk, hogy a hazai lakosság azokat a rekreációs tereket részesíti előnyben, ahol szabadidő eltöltése viszonylag kis anyagi ráfordítások mellett lehetséges, továbbá ahol jelentős energiaigényű dinamikus mozgással járó tevékenységeket folytathatnak. Így kerülnek előtérbe a kirándulásra, túrázásra alkalmas területek, valamint a gazdálkodási funkcióikat megőrzött hobby tanyák és zártkertek.

Irodalom

- A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ REKREÁCIÓ STRUKTÚRATERVE, 2002. Budapest.
AUBERT A. 2007: Urbanizációs folyamatok és rekreációs életterek összefüggései. In.: CSORBA P., FAZEKAS I. (szerk.): Tájkutató – Tájökológia. Dialóg Campus Kiadó, Pécs.
BECSEI J. 1999: Nagyvárosi fejlődés és falusi átalakulás. Ipszilon Kiadó, Békéscsaba.

- BELUSZKY P. 1999: Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- CAPOT-REY M. 1947: Géographie de la circulation sur les continents. Coll. Géographie humaine, n. 20. Paris.
- CSATÁRI B. 2000: A vidéki sokszínűség és a magyar területfejlesztési kistérségek. In: Integrált vidékfejlesztés. V. Falukonferencia MTA RKK Pécs, pp. 441–450.
- CSATÁRI B. 2004: A magyarországi vidékiségről, annak kritériumairól és krízisjelenségeiről. Területi statisztika 44: 532–543.
- CSORDÁS L. 1993: Szabadidő-lakások az Alföldön. In: Tér és társadalom 7: 77–103.
- CZENE ZS., JÁVOR K. 2006: A tanyák: XXI. századi végváraink. Helyzetkép a homokháti tanyákról. Falu (különszám): 13–25.
- ENYEDI GY. 1996: Regionális folyamatok Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GRÄF P. 1981: Freizeitwohnsitze und Kommunalpolitik. In: Archiv für Kommunalwissenschaften, 1. Hjb, 86–100. Stuttgart.
- KIEMSTEDT H. 1967: Zur Bewertung der Landschaft für die Erholung. – Beiträge zur Landespflege. Sonderheft 1. Stuttgart.
- KÓSZEGFALVY GY. 2004: A magyarországi településrendszer a 21. század elején, a városi-urbánus térségek. In: DÖVÉNYI Z. és SCHWEITZER F. (szerk.): A földrajz dimenziói. TIMP Kft., Pécs, pp. 23–31.
- KRAFTNÉ S. G. 1993: A városkörnyéki rekreációs övezetek kialakulása és környezeti problémái Magyarországon. Specima Geographica 3: 35–41.
- KSH Területi Számjelrendszere 2003. Budapest.
- MAGYAR TURIZMUS RT. 1997: Vonzerőleltár. Budapest.
- MARTONNÉ ERDŐS K. 1992: A miskolci városkörnyéki rekreációja. Földrajzi Közlemények 116: 143–162.
- MENDŐL T. 1963: Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 576. p
- SOMOGYI S. 1987: Magyarország természeti adottságainak idegenforgalmi szempontú értékelése. Elmélet, módszer, gyakorlat. MTA FKI, Budapest.
- TÓTH J. 1988: Urbanizáció az Alföldön. Területi és Települési Kutatások 3. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CAPOT-REY M. 1947: Géographie de la circulation sur les continents. Coll. Géographie humaine, n. 20. Paris.

CORRELATIONS BETWEEN THE NATIONAL URBANISED AREAS AND THE RECREATIONAL SPACES

V. HEGEDÜS

University of Pécs, Faculty of Sciences, Doctor School of Geography
7624-Pécs, Ifjúság u. 6. e-mail: hegevera@freemail.hu

Keywords: recreation, urbanisation, urbanised areas, tourism regions, recreational spaces

Hungarian urbanised areas are characterised by their unique geographical processes, resulting in significant spatial alterations. These characteristics can be derived from the changes – through history – of the settlement structure, economic, infrastructural and environmental features and the social characteristics. These features in the urbanised spaces resulted in the formation and completion of „modernised” life circumstances. Recreational areas and activities formed an increasingly important element of these processes. Oriented to the spatial differences of urbanised spaces, the presence of leisure areas also shows significant differences. In Transdanubia and Northern Hungary, where the dominance of small and medium sized cities is peculiar, more preferably the active areas around the settlement (areas outside the administrative boundary of the settlement) can be stressed (e.g. Miskolc-Mályi, Sopron-Fertőrákos). Here the motivation of recreational activities is mainly natural attractions. In the area of the Great Hungarian Plain (Alföld) – where greater cities maintain a considerable role – recreational zones are formed mainly within the administrative boundaries of the settlements (e.g. Debrecen-Nagyerdő). Here cultural and special features have a bigger role from the motivations. Of course the recreational zones deriving from settlement geographical specialities can not be left out of consideration where the motivational role of natural attractions (e.g. the small settlements around Nyíregyháza) is having a greater emphasis. The special features of the Great Plains can mainly be explained by their former development which significantly altered their urbanisation. The recreational needs of the local societies are oriented to this altered development. This is proved by the dominance of „second homes” and hobby farms in the mentioned areas.